

Praca z uczniami z niedostosowaniem społecznym i zaburzeniami opozycyjno-buntowniczymi

Scenariusze zajęć dla uczniów szkół
podstawowych i ponadpodstawowych

Lite&kapł

Spis treści

Wstęp	5
Scenariusz 1. Określanie emocji	8
Scenariusz 2. Przyczyny złości	12
Scenariusz 3. Sposoby na złość	14
Scenariusz 4. Określanie emocji	18
Scenariusz 5. Określanie przyczyn złości	22
Scenariusz 6. Wybór i konsekwencja	25
Scenariusz 7. Wzięcie odpowiedzialności	28
Scenariusz 8. Dostrzeganie sygnałów	31
Scenariusz 9. Redukowanie złości	34
Scenariusz 10. Obserwacja złości	38
Scenariusz 11. Zachowania prospołeczne	42
Scenariusz 12. Budowanie tarczy ochronnej	45

Praca z uczniami z niedostosowaniem społecznym i zaburzeniami opozycyjno-buntowniczymi – scenariusze zajęć dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych

„Nauczyciel może uczynić dany rok w życiu ucznia sukcesem lub porażką”.

Martin L. Kutscher

Wstęp

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego przysługuje nie tylko uczniom z niepełnosprawnością, ale również tym prezentującym zaburzenia zachowania oraz cechy niedostosowania społecznego. Mowa tu o uczniach, których zachowanie cechuje zespół objawów świadczących o nieprzestrzeganiu norm społecznych i zasad postępowania.

U ucznia ze zdiagnozowanym niedostosowaniem społecznym najczęściej obserwuje się wysoką podatność na wpływy, fascynację ryzykiem, wysoki poziom ekstrawersji i neurotyczności, niski poziom uspołecznienia (niezdolność do nawiązywania trwałych, pozytywnych kontaktów emocjonalnych z otoczeniem), nieprawidłową samoocenę, a także zaburzenia więzi wynikające z sytuacji lub struktury rodzinnej.

Z kolei zaburzenia opozycyjno-buntownicze charakteryzują się agresywnymi, złośliwymi, mściwymi, a czasem bezlitosnymi zachowaniami. Dziecko odmawia wykonywania poleceń, łatwo traci cierpliwość, wpada w gniew, reagując nadmiernie. Może celowo dokuczać innym, nie bierze odpowiedzialności za swoje działania, ma ogólnie negatywne nastawienie. Przejawia trudności w nauce, świadome łamanie norm i zasad, a także silne poczucie krzywdy skierowane na otoczenie.

Zaburzenia zachowania to nieprawidłowe, nieadekwatne do wieku dziecka zachowania niezgodne z normami społecznymi, np. aspołeczność, agresja i buntowniczność. U dziecka można zaobserwować częste bójkę, silne i gwałtowne napady złości, tyranizowanie otoczenia, okrucieństwo wobec zwierząt i ludzi, opuszczanie zajęć szkolnych, nawykowe kłamanie, ucieczki z domu, dewastację mienia, podpalenia, kradzieże. Dziecko z zaburzeniami zachowaniami może wchodzić w konflikty z prawem, łamać normy i nie odczuwać wyrzutów sumienia z tego powodu.

Zaburzenia tego typu mogą zostać rozpoznane, jeśli wzorzec zachowań utrzymuje się 6 miesięcy lub dłużej, znacznie wpływa na funkcjonowanie dziecka i nie jest wynikiem naturalnych zmian rozwojowych. Rzadko występują samodzielnie, najczęściej są zespołem objawów wynikających z innego zaburzenia. Mogą być reakcją na sytuacje trudne, stresowe, mogą też być próbą rekompensaty niepowodzeń/deficytów w innych sferach życia, wyrazem rezygnacji z podejmowanych wcześniej wysiłków kończących się niepowodzeniami. Zdarza się, że są to utrwalone, głęboko zakorzenione wzorce zachowań wyniesione ze środowiska.

Różnicując zaburzenia opozycyjno-buntownicze w obrazie zaburzeń hiperkinetycznych z deficytem uwagi (ADHD), należy wziąć pod uwagę impulsywność. Niepożądane zachowania współwystępujące z ADHD wydają się impulsywne, wywołane chwilową frustracją, natomiast przy ZOB wydają się świadome, celowe, z intencją sprawienia komuś przykrości. Dzieci z ADHD po czasie odczuwają wyrzuty sumienia, poczucie winy z powodu niewłaściwego zachowania i dążą intuicyjnie do zachowania pozytywnej relacji z otoczeniem. Dzieci z ZOB najczęściej nie odczuwają wyrzutów sumienia, a niewłaściwe zachowania wydają się celowo zaplanowanym działaniem. W przypadku depresji i lęków dzieci w okresie dużego obniżenia samooceny, w przypadku przeciążających wymagań środowiskowych mogą reagować zachowaniami podobnymi w odbiorze do ZOB. Z kolei u dzieci w spektrum autyzmu lęk może być katalizatorem ZOB. Poszczególne zaburzenia mogą się wzajemnie nasilać lub wręcz wywoływać.

Agresywne zachowania i brak zdolności społecznych prowadzą do coraz większego odrzucenia przez otoczenie i w efekcie coraz bardziej natarczywych prób zwrócenia na siebie uwagi i uzyskania akceptacji. Nie dysponując zdolnościami społecznymi i werbalnymi umożliwiającymi rozwiązywanie napotkanych problemów, dziecko ucieka się do agresji werbalnej i fizycznej. Nie dostrzega swojej roli w konflikcie i obwinia innych, a niezdolność wzięcia odpowiedzialności za swoje postępowanie staje się źródłem niezadowolenia i złości u osób przebywających w otoczeniu dziecka. Nawet w przypadku maksymalnych interwencji trudno przeciwdziałać eskalacji trudnych zachowań, potrzebne jest zaangażowanie środowiska rodzinnego i szkolnego dziecka w proces terapeutyczny.

Kształtowanie kompetencji w zakresie rozwiązywania konfliktów sprzyja wszechstronnemu rozwojowi dorastającego człowieka, uczy postawy opartej na wzajemnym szacunku i otwartości na drugą osobę. Do elementów komunikacji zalicza się również rozumienie znaczenia emocji w kontaktach z innymi – rozpoznawanie i nazywanie emocji innych oraz wyrażanie emocji własnych w sposób konstruktywny. Doskonalenie umiejętności porozumiewania się jest fundamentem rozwiązywania konfliktów bez zachowań agresywnych.

Profilaktyka niedostosowania społecznego, zaburzeń zachowania oraz zaburzeń opozycyjno-buntowniczych najskuteczniej przebiega w oparciu o trójpoziomowy model profilaktyki w szkołach:

1. Profilaktyka podstawowa dla wszystkich uczniów – środki uniwersalne. Wszyscy uczniowie są objęci programem profilaktycznym: szkolny kodeks, wewnątrzklasowe reguły i procedury, a także nauka o emocjach, relacjach i zachowaniach społecznych.
2. Profilaktyka średnia dla uczniów i grup ryzyka – wybrane środki. Niektórzy uczniowie są objęci dodatkowym programem profilaktycznym: klasowe interwencje behawioralne, treningi zachowań i umiejętności w małych grupach są umieszczone w planie lekcji.
3. Profilaktyka wyższa dla niektórych uczniów – środki ukierunkowane. Pojedynczy, wybrani uczniowie są objęci dodatkowo kompleksowymi oddziaływaniami: szkolne interwencje oparte na funkcjonalnej analizie zachowania (FBA), która umożliwia formułowanie hipotez dotyczących związków między konkretnymi czynnikami środowiskowymi a zachowaniem oraz dodatkowo terapia kliniczna zewnętrzna dla ucznia.